

התרת נדרים בערב ראש-השנה

לע"נ הרב יצחק מאיר האיתן זצ"ל
רב השומרון

יוצא לאור ליום השנה האחד-עשר לפטירתו
ו' אלול תשס"ב

ניתן להשיג את החוברת אצל:

משפחת האיתן
רח' רבי חיים ויטאל 20
ירושלים
טל' 6520906

משפחת כנרתי
איתמר
טל' 9709988-02

תוכן הענינים

5	פתיחה
7	התרת נדרים בערב ראש-השנה
36	זכר חנוך גזירה שוה בין עבדים לנשים
38	ברכת הנהנין- אם יצא אינו מוציא
40	הקפדה על מלעיל ומלרע בקריאת-שמע
43	לאורו נלך ספורים מחייו של הרב מאיר האיתן זצ"ל

פתיחה

חוברת זו דנה במנהג התרת הנדרים בערב ראש-השנה¹. הדברים נכתבו לאחר לימוד מסכת נדרים השנה בשיבת "מרכז-הרב"². מתוך הלימוד התעוררו קשיים והערות בהבנת סדר התרת-נדרים הנהוג בערב ר"ה, ובס"ד נמצאו גם תירוצים והסברים אפשריים.

אני מקוה שהדברים שנכתבו כאן יועילו גם לאחרים³, ונזכה להוסיף דקדוק בתורה ובמצוותיה. הערות והוספות יתקבלו בשמחה, ואולי תהיה מהדורה שניה מתוקנת יותר.

צרפתי לחוברת זו שני ענינים אחרים:

א. "זכר חנוך" – שני מכתבים עם חידושי תורה, שקבלתי מהרה"ג חנוך קרלנשטיין זצ"ל, ר"מ בשיבת "היכל-התורה" פרשבורג. מחבר ספרי "חוק-המלך", וחברות "מראה-מקומות", שבהם ניכר כוחו הגדול בבקאות ובעיון. יהיו הדברים לע"נ האי גברא רבה שחסרנו לפני שלוש שנים.

ב. "דברים העומדים ברומו של עולם, ובני-אדם מזוללים בהם" (ברכות ו:). נכון גם לגבי ביטוי המילים באופן הנכון בק"ש, בתפילה וכד'. "כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה – מצננים לו גיהנם" (שם, טו:).

לאחרונה שמתי לב לדקדוקים במלעיל ומלרע, וחשבתי לזכות גם אחרים בהגיה נכונה במקומות שלא ידועים לכולם.

החוברת יוצאת לאור לקראת יום השנה האחד-עשר לפטירת חמי הרב הצדיק יצחק מאיר האיתן זצ"ל. היה תלמיד-חכם, אוהב תורה ולומדיה ומהדר במצוות. דקדק בקריאה נכונה בתורה, וזיכה גם את ילדיו ומכריו בלימוד ההגיה הנכונה של התפילה. בסוף החוברת הוספנו מעט ממה שספרו עליו משפחה וידידים. יהי רצון שנראה בביאת גואל צדק ובבנין ביהמ"ק במהרה בימינו אמן.

עמיחי כנרתי

אלול תשס"ב

1. פרשת נדרים נסמכה בתורה לפרשת מלחמת מדין, ועיין ברבינו-בחי ובעל-הטורים שעמדו בזה. ואפשר לומר עוד, שעי' תיקון כח הדיבור נזכה לנצח את שונאינו, שהם אומנותם בחרב ואנחנו בפה.

2. ומחזקא טיבואא לחברותות ללימוד נדרים: ר' יחיאל רוט נ"י וגיסו ר' ידידיה שמעון נ"י, וגם לחברותא הותיקה ר' עודד זוננבליק נ"י.

3. מטבע הדברים אנשים עסוקים מאד בערב ר"ה בהכנות האחרונות לראש-השנה (בגשמיות ורוחניות), ואין די זמן וכח להתבונן בדבר שכביכול צדידי ולא קשור לעיצומו של יום.

ביאור נוסח התרת-נדרים בערב ר"ה

ראשי-פרקים:

הקדמה

11	א. כיצד מתירין נדרים	
13	ב. נוסח השל"ה הקדוש	
15	ג. ביאור הנוסח:	1. חרטה ובקשת התרה
20		2. התרת הנדר
22		3. מסירת המודעה
26	ד. מדיני ההתרה:	1. אלו הדיוטות מתירין נדרים
27		2. דין נשים בהתרת נדרים
28		3. להתיר לכמה אנשים ביחד
29		4. נדר בשעת צרה
30	ה. טעם זמן ההתרה	באלול וימים-נוראים
32	ו. הקדמת ההתרה	מיוכ"פ לערב-ר"ה
33	ז. תשובות הגר"ח	קניבסקי שליט"א
34	ח. עיקרי ההתרה	

הקדמה

בערב ר"ה נהוג בזמנינו¹ להתיר נדרים, ואח"כ למסור מודעה על נדרים שידור. מנהג זה נהוג לקימו למרות שנהוג גם לומר "כל נדרי" בליל-יוכ"פ, שבו מתירים נדרים או מוסרים מודעה, לפי שיטות הראשונים השונות.

מקור מנהג זה הוא מהשל"ה הקדוש ריש מסכת יומא, ושם מביא גם את הנוסח שנדפס בסידורים ורגילים לאומרו². דא עקא, שאמנם נוסח זה עתיק ויסודותו בהררי קודש, אבל הינו מחודש מאד בפרטיו השונים, וגם קשה להבנה, במיוחד כמצוי שטורדים בערב ר"ה ונאמר הנוסח במהירות. הואיל וגדולי-ישראל זרזו שצריכים להבין את הנאמר³, כמדומה שיהיה לתועלת ביאור המילים והענין. לא ראיתי בספרי זמנינו שת"ח כתבו ביאור מסודר לנוסח⁴, מלבד הערות שונות באחרונים על פרט זה או אחר (בעיקר על מילת "נזירות שמשון").

1. כיום המנהג נפוץ בקרב כל העדות, אבל בדורות הקודמים (גם אחר השל"ה) לא כולם נהגו: בנושאי-כלים בסימן תקפ"א לא הביאוהו (אפ' המ"א שמרבה להביא מהשל"ה הקדוש) ואפ' לא המשנה-ברורה (למרות שמרבה להביא מאחרונים כמו חיי-אדם ומטה-אפרים שהביאו למנהג), וע"ע לגבי מנהג אשכנז בספר "מנהגי אמסטרדם" (מכון-ירושלים, תשס"ב) עמ' פ"ג והערה 17.

2. הנוסח של השל"ה נהוג בכל העדות (הספרדים והתימנים אומרים בלשון רבים, ועיין לקמן על התרה לכמה אנשים ביחד).

3. עדיף, כמובן, להבין את פירוש המילים, ולפחות שידע מה עושה ולא יהיה בעיניו כאמירת תחינה ותפילה. ידוע שגדולי האחרונים הזכירו על ביטול-חמץ שלעכו"בא הבנת הענין (למרות שהבנת המילים אינו מעכב בדיעבד), וכע"ז עיין במנחת-שלמה (סב"י) על דברים נוספים. בענין התרת נדרים כתבו הח"א והקיצוץ"ע שאם אינו מבין בלשה"ק יאמר בשפה שמבין, וע"ע ב"נפש-הרב" עמ' ר"א.

4. אמנם את מסירת-המודעה היה מקום להימנע מלבאר, ע"פ נדרים כג: שלא דרשין לה בפירקא כדי שלא ינהגו קלות-ראש בנדרים, ושם בתוס' לגבי כל-נדרי כתב שאמנם אמרינן אבל סמכין ע"ז שאין הציבור מבין ענינה. ועיין בשו"ת משנה-הלכות (ח"ג, קפח) שכתב להמנע מלבאר לרבים את "כל-נדרי", ע"פ תוס' האמור. אלא שבכ"ז נראה להקל בזה, שסו"ס לא נזכר בפוסקים חומרת הגמ' וחומרת תוס' (ויתכן לומר בסברא שלא כתוס', שאם אמרינן למודעה ולא מבינים כלל ענינה- יותר יקלו ראשם בנדרים, שיחשבו שתוקפה גדול, וגם יתכן שבעיני הבנת הענין כדי שתפעל המודעה, ודוק. והיינו, שתוס' עוסק כשחושבים שאומרים סתם תפילה וכו', אבל אם יודעים שאומרים דבר שקשור להתרת-נדרים, נראה שעדיף טפי לבאר להם פרטי הענין).

ונעיר פה לחידוש שכתבו הרמב"ן (בלשון "ואולי") ואוה"ח-הקדוש ריש פרשת מטות, שגם הפרת והתרת נדרים ראוי להסתיר ולא לגלות לכולם, כעין מש"כ בגמרא לגבי המודעה, ומחודש.

בסוף הבאור נכתב "עיקרי ההתרה" בקיצור, כדי שיהיה לתועלת גם למי שאין זמנו בידו לעבור על אריכות הבאור (שעיקרו באמת יותר ברור למצוי בעניני נדרים).

וזאת למודעי:

1. המעיין בביאור יכול לקבל רושם שיש כאן נוסח מסורבל ומסובך, ובעצם ישאל את עצמו "שאלת תם", מדוע בעצם לא להחליפו בנוסח יותר פשוט וקל להבנה⁵.

תשובת הדבר, שכבר חשב ת"ח אחד לעשות כך, מהסיבה הנזכרת, וענה לו רבינו הגר"ש קלוגר זצ"ל⁶ במילים אלו:

"...לכן הנח לישראל, ואם רוצה לעשות מצוה מן המובחר יכתוב כרזות בבתי כנסיות ובהמ"ד שידעו דענין התרת נדרים היינו שכל אחד יתחרט על נדריו ויכוין בלבו שהוא שואל על נדרו, והכרזות או הקוויטליך יעשה בלשון לעז ואז יבינו הכל מה הם אומרים, אבל לשנות הנוסחא חלילה וחלילה". ישמע חכם ויוסיף לקח איך להתיחס בכבוד ויראה לנוסח שהתקבל כמנהג בקרב ישראל.

2. הנוסח כאמור מקורו בשל"ה הקדוש. הדפוס הראשון של השל"ה הוא בשנת ת"ט (אמסטרדם), מלפני כ- 350 שנה. בהערות פה יובאו שינויי נוסחאות מדפוס זה לעומת הדפוסים שאחריו, ומהם לעומת הנדפס כיום בסידורים.

3. השתדלתי לדון ביסודות ההיתר ובהבנת המילים כפי פשוטם, ולכן לא ימצא פה הקורא את הדיונים והפלפולים הארוכים שנכתבו לגבי "נזירות שמשון" וכיו"ב.

5. ורבינו האדר"ת זצ"ל כנראה חשב שאין חובתנו להצמד לנוסח, ומחק מילים קשות ממנה.

6. ב"נדרים-זריזין", הוצאת תשנ"ב, חלק ג', בחלק השני בספר, בשו"ת לשו"ע סימן רכ"ח.

לא-ה. כיצד מתירין נדרים

ענין התרת-נדרים הוא, שהרוצה להתיר נדרו הולך לפני ג' הדיוטות או יחיד מומחה, ויתיר לו נדרו ע"י פתח או חרטה⁷.

הדין רמז⁸ בפסוק "לא יחל דברו", הוא אינו מחל אבל אחרים מחילין לו⁹ (ובגלל שרק רמז, אמרו חז"ל במשנה ש"היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו"), כמבואר במסכת חגיגה (י.).

פתח וחרטה, ג' שיטות¹⁰ בראשונים איך להבינם:

א. ר"ן (נדרים כא:): שני סוגי היתרים:

1. פתח, יסודו מדין נדר-טעות¹¹, שאילו היה יודע דבר מסוים¹² לא היה נודר.

2. חרטה, שהנודר מתחרט מעיקרא על הנדר (ויסודו, עיין לקמן בדברי הרמב"ם).

ב. רמב"ם (שבועות, ו, א-ה): ישנו רק היתר של חרטה, שמועיל בגלל דיוק לשון התורה "לא יחל דברו", שדוקא אם עובר על נדרו "דרך קלות-ראש בשאט-נפש", אבל אם מתחרט עליו יכול חכם להתיר לו.

ג. הריטב"א (נדרים כא:), עמ' ר"ד במהדורת מוה"ק: יש רק היתר של פתח. כל חרטה היא כפתח, שאם היה יודע חרטתו לא היה נודר.

להלכה כתב רבינו הרמ"א (יו"ד, רכז,ז) שנהגו להחמיר לעשות מן החרטה פתח, שלאחר שאומר שמתחרט מעיקרא אומרים לו אילו ידע שיתחרט כלום נדר והוא אומר לא, ואז מתירין לו.

7. שאלה גדולה היא, האם עיקר התרת-נדרים מצד היתר החכם (אלא שיכול החכם להתיר רק כשיש פתח/חרטה), אַן שמצד הפתח וחרטה (אלא שרק אחרים יכולים להעזר בהם ולהתיר), ועיין בדברות-משה ב"ב פרק שמיני שהאריך בזה.

8. ולא כתוב במפורש, כדי שלא יקלו העם ראשם בנדרים, עיין רמב"ן ריש פרשת מטות.

9. וי"ג: אבל אחרים מוחילין לו.

10. ועיין על ג' השיטות מש"כ בברכת-אברהם (נדרים, כא:) וכן מש"כ הגר"א יפהן זצ"ל במילואים לריטב"א הוצאת מוה"ק (סימן טו, חלק א').

11. אמנם לא טעות בעיקר הנדר, שאז הנדר בטל מאליו, עיין היטב בר"ן (כה:).

12. ואכמ"ל בגדר נולד שאין פותחין בו.

והנה היתר-נדרים דידן בער"ה בפשטות בנוי על חרטה מעיקרא, ואין בו כלל היתר ע"י פתח, וכנראה לא חשו למנהג החומרא שברמ"א.

ב. נוסח השל"ה הקדוש

תנן במסכת נדרים (כג, ב), הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר, כל הנדרים שאני עתיד לידור בזו השנה יהיו בטלים. וכתב הטור אורח חיים סימן תרי"ט, שמזה נתפשט המנהג לומר כל נדרי בערב יום כיפור, כי יום כיפור מקרי נמי ראש השנה. אבל זריזין מקדימין למצוה¹³, וראוי להקדים קודם ראש השנה ממש לעשות שני ענינים: ענין אחד שיתקן מה שקילקל, דהיינו התרה על העבר, או אם היה מחויב איזה נידוי ינהוג בעצמו שעה אחת נידוי, ואחר כך יבקש מהחכמים שיתירו לו. ענין שני הוא מסירת מודעא אלהבא, שכל מה שיתקשר את עצמו מהיום בשבועה או בחרם או בנידוי וכיוצא בזה, שהוא עתה מוסר מודעא ועוקר מעיקרו ומבטל.

וכך הוא המנהג בארץ ישראל, מתאספין בערב ראש השנה בבתי מדרשות, עדה קדושה מתלמידי חכמים ויראי שמים, ואם אין פנאי בערב ראש השנה מתאספין בין כסא לעשור, ועושין שני הענינים האלה בזה האופן ובוה הנוסח בזה אחר זה. עומד בפני העדה הקדושה ואומר בזה הלשון:

שמעו נא רבותי דיינים מומחים, כל נדר או שבועה או איסור או קונם או חרם שנדרתי או נשבעתי בהקין או בחלום, ואפילו נשבעתי בשמות הקדושים שאינם נמחקין ובשם ההו"ה ברוך הוא. וכל מין נזירות שקבלתי עלי ואפילו נזירות שמשון. וכל שום איסור ואפילו איסור הנאה שאסרתי עלי או על אחרים בכל לשון של איסור, בין בלשון איסור או חרם או קונם. וכל שום קבלה ואפילו של מצוה שקבלתי עלי בין בלשון נדר בין בלשון נדבה¹⁴, או שום מנהג של מצוה שנהגתי את עצמי. וכן כל מוצא שפתי שיצא מפי או שנדרתי וגמרתי בלבי לעשות שום מצוה

13. מצוה להתיר נדריו כדי שלא יכשל בהם וכדי שלא יחשב כמקריב קרבן על במה שבנה, עיין נדרים נט. ורמב"ם (נדרים, יג, כה). התרת שבועה יתכן שאינה ראויה ואינה מצוה (עיין רמב"ם שבועות יב, יב) בגלל חומרתה שעונשה מרובה, או בגלל שאין בה בעיה של "הנודר כאילו בנה במה" (עיין במפתח פרנקל שם, ועיין קונטרסי-שיעורים לגרי"ז גוסטמאן זצ"ל, נדרים, סימן יט). וע"ע בשבלי-הלקט (שי"ז) מש"כ נגד אלו שנהגו לברך (!) על מצות היתר נדר ושבועה, ועיין בגליוני-הש"ס (ענגיל) נדרים נט. וע"ע בסהמ"צ (רמב"ם מ"ע צה, ורמב"ן על מ"ע צו) ובחינוך (תו) האם בהפרת נדרים והתרתם מתקיימת מצוה (לכא' שני ענינים נפרדים: האם יש ענין להתיר נדריו, והאם בהתרה מתקיימת מצוה, וכמבואר בגליוני-הש"ס שם שצ"ע מי יברך, החכם או הנודר).

וע"ע בספר "מועדים לשמחה" (עמ' שכ"ח-של"א) על "המחלוקת באיטליה אודות הברכה קודם כל-נדר".

14. בסידורים נוספו פה מילים שמפרטות את סוגי הנדר.

מהמצות, או איזה הנהגה טובה או איזה דבר טוב שנהגתי שלוש פעמים, ולא התניתי שיהיה בלי נדר, הן דבר שעשיתי הן על עצמי הן על אחרים¹⁵. בכולהון אחרטא בהון מעיקרא, ושואל אני התרה עליהן, כי יראתי פן אכשל ונלכדתי חס ושלוש בעון נדרים ושבועות ונזירות וחרמות ואיסורין וקונמות והסכמות. ואיני תודה חס ושלוש על קיום המעשים הטובים ההם שעשיתי, רק אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה או נזירות או איסור או חרם או קונם או הסכמת קבלה בלב, ומתחרט אני על זה שלא אמרתי הנני אעשה דבר הזה בלי נדר ושבועה ונזירות וחרם ואיסור וקונם. לכן אני שואל התרה על כל הנזכר, הן היו דברים הנוגעים לגוף, הן היו דברים הנוגעים לממון הן היו דברים הנוגעים אל הנשמה, בכולהון אני מתחרט על לשון נדר ושבועה ונזירות ואיסור וחרם וקונם וקבלה בלב. והנה מצד הדין המתחרט ומבקש התרה צריך לפרוט הנדר, אך דעו נא רבותי כי אי אפשר לי לפרטם כי רבים הם¹⁶, ויהיה בעיניכם כאלו הייתי פורטם: והמתירים משיבים לו שלש פעמים בזה הלשון: ¹⁷מותרים לך מחולים לך שרונים לך, אין כאן לא נדר ולא שבועה ולא נזירות ולא חרם ולא איסור ולא קונם, אבל יש כאן מחילה וסליחה וכפרה, כשם שמתירין הבית דין שלמטה כך יהיו מותרים בבית דין שלמעלה:

אחר כך יהיה מוסר מודעא לפניהם ויאמר: הרי אני מוסר מודעא לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל נדרים וכל שבועות ונזירות ואיסורין וקונמות וקבלות וחרמות וקבלת הלב, הן בהקיץ הן בחלום¹⁸, ובאם שאשכח לתנאי מודעא זאת ואדור מהיום עוד¹⁹, מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שכולן יהיו בטילין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין ולא יהיו חלין כלל וכלל מעתה ועד עולם.

15. בסידורים נוספו פה מילים: הן הידועות הן ששכחתי.

16. בסידורים נוסף: ואין אני מבקש התרה על אותן הנדרים שאין להתיר אותן.

17. בסידורים נוסף: הכול יהיו מותרים וכו'.

18. בסידורים נוסף: חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה.

19. ובאם שאשכח וכו' - ליתא בשל"ה דפוס-ראשון.

ג. ביאור נוסח התרת-נדרים

חרטה ובקשת-התרה

1. "דינים – מומחים" לכא' צ"ע, דבעינן ג' מתירים, ומועיל מגזיה"כ של "אחרים מחילים לו" (עיין לעיל), ולמה קשור לדין?

ובמיוחד שחזינן בהלכה שכשרים אפ' ג' קרובים זל"ז, וכן כשרים אפ' בלילה. וז"ל הרמב"ם (שבועות, וו): "הקרובים כשרים להתיר נדרים ושבועות, ומתירין בלילה ומעומד, שאין ההתר הזה דין²⁰, לפיכך נשאלין לשבועות ולנדרים בשבת וכו'.

ופלא שלא ראיתי שעמדו על זה גדולי-הדורות, וכמדומה שמכאן סיעתא גדולה למה שטוען בברכת-אברהם (לגר"א ארלנגר שליט"א) נדרים עמ' כ"ו בספר, שיש גדר בין להתרת-נדרים²¹, וכ"כ ברשימות-שיעורים (לגרי"ד סלוביצקי זצ"ל) על נדרים עז, וע"ע בקרבן-נתנאל (על הרא"ש פ"ק אות ס'), וצ"ע.

הרב האדר"ת זצ"ל (עיין לקמן 2) מחק גם מילה²² זו, וכנראה מהטעם האמור.

2. "דינים מומחים" – כבר נשאל על זה הרב קלוגר זצ"ל (שם) שהרי אנן מתירים ב-ג' הדיטות, והשיב שהכוונה דרך כבוד שחשובים עליו כדינים מומחים. אמנם הרב האדר"ת זצ"ל מחק מילים אלו (לוח-א"י).

3. נדר/שבועה/איסור/קונס/חרם – איסור וקונס הינם מילים של ביטוי נדר, לעומת נדר/שבועה/חרם שהינם סוגים שונים.

20. וכך מבואר גם בשאלות (כג' ובר"ן, שהדין בנדרים עז. האם התרת-נדר בעי יום, ישיבה, והאם קרובים פסולים תלוי בשאלה האם התרת נדרים הוא כדין, וכן נראה בלשון הגמרא שם. אמנם בר"ן (עח.) כתב שהמקור לשלושה מתירים הוא בגלל שבעינן מסברא "כעין ביד".

21. עמד בחקירה זו גם הגר"ב זולטי זצ"ל (משנת-יעבץ, או"ח סימן נ"ג), ובהקשר לב"ד-שקול האם מותר בהתרת-נדרים, וע"ע שו"ת משנה-הלכות (ח"ז, קנא) ושו"ת תשובות-והנהגות (ג, קסא).

נפק"מ נוספת תתכן לספק ההר-צבי (על הטור) האם אולינן בתר הרוב כב"ד, או שבעינן שכל ה-ג' יסכימו להתיר, עיין יוסף-דעת (יודי) עמ' קכ"ה.

22. לעומת זאת, באורחות-רבינו (ח"ב, עמ' קעא) מובא על הגאון בעל הקה"י זצ"ל שהיה משמיט רק מילת מומחין, וכנראה לא חש לזה.

4. שנדרתי או נשבעתי בהקיץ או בחלום – הנה בגמ' נדרים (ח) מובא דין נידוי בחלום שצריך התרת נדרים בפני עשרה ת"ח, ושם בר"ן הביא מחלוקת ראשונים האם גם נדר בחלום צריך התרה (שהרי לנדר בעינן ביטוי פה, ואין דבר כזה בנדר בחלום). בשו"ע (רי, ב) נפסק שצריך לכתחילה לחשוש למחמירים ולהצריך התרת הנידוי בפני עשרה, וכנראה לכן²³ נהגו בזמן השל"ה הקדוש התרת-נדרים בפני עשרה ת"ח ויר"ש.

למעשה היום רובא דעלמא אינם מתירים בפני עשרה, וכנראה שסגי בזה שמחמירים להתיר ולא חיבים חומרא נוספת של עשרה (שמקורו בגמ' בדין נידוי בחלום, שצריך עשרה יהודים "ששכינה עמהם" להתיר נדוי מרבש"ע).

5. ואפ' נשבעתי בשמות הקדושים שאינם נמחקים, ובשם הויה ברוך הוא²⁴ – עיין ברמב"ם (יסודה"ת, ו, ב) מהם ז' השמות הקדושים שאינם נמחקים, ושם ששם הויה הוא שם-המפורש. הנה שבועה לא ברור האם נוסחה דוקא עם שם ה' או גם בלעדיו, עיין ברמב"ם (שבועות, ב, ב-ד) ובר"ן ריש נדרים, ועכ"פ לכו"ע גם כינוי-השם (שנמחקין) מועיל לשבועה.

בהיתר נדרים היה סברא להחמיר בנדר עם שם, שהרי כביכול שמו יצא לשוא, ומ"מ נפסק "ואפ' נשבע בשם המיוחד בה' אלוקי ישראל וניחם הרי זה נשאל על שבועות ומתירין לו" (רמב"ם שבועות, ו, ח, ועי' נדרים כב:).

6. וכל מיני נזירות שקבלתי עלי, ואפ' נזירות שמשון – בזה עמדו רבים מגדולי הדורות, איך יתכן להתיר נזירות-שמשון, כמבואר בהלכה (עיין רמב"ם נזירות, ג, יד) שאין לה התרה. ואכמ"ל בתשובות השונות, והרב האדר"ת זצ"ל מחק מילים אלו.

23. אמנם אין זה מוכרח שזה הטעם היחיד, ועיין מש"כ בזה הנטעי-גבריאל (ר"ה).

24. מובא בלוח-א"י שהרב האדר"ת מחק מילים אלו (ובשם הויה ברוך הוא), וצ"ב טעמו (אולי רק בגלל שכלול כבר במילים "בשמות הקדושים").

7. שאסרתי על אחרים – אדם יכול להדיר מעצמו ומנכסיו את אחרים.

במקרה כזה יש איסור לאחרים לחלל את הנדר, והרבה סוברים שיש גם לאו "לא יחל דברו" על המודר (עיין בר"ן נדרים טו). המחלוקת בזה). אם הנודר מתיר נדריו הרי המודר מותר, ויל"ע לסוברים (רוב ראשונים) שבל-יחל יש על המודר האם יועיל שהמודר יגש ל-ג' אנשים²⁵ ויתיר, וצ"ב.

8. וכל שום קבלה, וכי – הנוסח מסורבל וקשה בכפילותו, ועכ"פ כולל מספר מצבים – א. קבלת מצוה בפה (ואפ' לא בלשון נדר כלל, עיין נדרים ח). "האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר", ושו"ע יו"ד רגו, וכן ריג"ב).
ב. מנהג של מצוה שנהג אפ' פעם אחת, וחשב לנהוג כך לעולם.
ג. מנהג של מצוה שנהג ג' פעמים (אפ' בסתמא).

והיינו שנדרי מצוה הם כנדרי-צדקה²⁶, שחישנין להם מדרבנן אפ' אם רק בלבו²⁷ (עיין על צדקה בשו"ע יו"ד רנח, יג ברמ"א, וחור"מ ריב, ח בשו"ע, מחלוקת בדבר, ומש"כ מרן הרב זצ"ל בדעת-כהן ק"ל שראוי להחמיר), וע"ע על נדרי-מצוה במחשבה מש"כ בעינים-למשפט (נדריים ח). והערה 189 בריטב"א מודה"ק.
אופנים ב,ג התבארו בשו"ע (ריד, א), ע"ש היטב בלשונו (ובברכ"י שם) שנראה חומרא דרבנן, וכן משמע בנדריים טו, וע"ע בשו"ת בית-שלמה (יו"ד, א, ר) וכן בשער-הכולל (ע"פ סידור הגרש"ז מחב"ד) עמ' צב-ג.

25. שבעינן כמוהן שהבעלים על הנדר ירצה בהתרתו, ויגש בעצמו לב"ד (אפ' שליחות לא מועילה, שו"ע, ועיין היטב בר"ן נדרים ח:).

26. שהרי דין א' של קבלה בפה נלמד מדין נדרי צדקה (עיין בר"ן ח:), וא"כ יתכן לומר שה"ה לגבי מחשבה (ועיין גם יחזה-דעת, ו, עמ' רעג שהסכים לזה), ועיין גם בשו"ת-חת"ס (יו"ד, רכ"ב) שמזכיר להדיא קבלת מצוה בלבו (ועפ"ז מחדש ביאור בשיטת האומרים שנדר בחלום תופש, ע"ש).

אמנם בדיננו חזינן שיש גם מעשה, עיין בשו"ע-המקוצר (לר"י רצאבי שליט"א) ח"ה עמ' רלד-ה, וצ"ב הגדר.

27. בד"כ בנדריים ובשבועות קי"ל שגמר בלבו- צריך להוציא בשפתיו. אמנם ר"ת מחדש שבנדריים (לעומת שבועות) מועילה מחשבה (ואכמ"ל, עיין תוס' ע"ז לד., ורא"ש תענית פרק א' סימן יג, ומש"כ בטושו"ע או"ח תקסב, תקסג ויו"ד ר"י), אלא שלכא' גם לשיטתו יש בנדרי מצוה חידוש, מפני שר"ת דן על אחד שהרהר לשון נדר בלבו, ובמצוה מועילה אפ' סתם קבלה בלב.

נוסח התרת נדרים הוא המקור לכך שמנהג נהפך לנדר אחר ג' פעמים (בשו"ע הלשון "רגיל", ולא פירש כמה פעמים), וע"ש בבית-שלמה ושער-הכולל מש"כ בזה, וכן בשו"ת תשובות-והנהגות (ח"ד, ר"ז).

9. תקיעת-כף- עיין בשו"ע (רל"ט, ב) שהיא כשבועה, וע"ע בשו"ת איתן-אריה (טז) שדן באריכות בגדרה.

10. איחרטנא מעיקרא- יסוד ההתרה, שמתחרט על נדרו מעיקרו. כתב בשו"ע: "ויזהר הנודר שלא יאמר שמתחרט מעיקרו, אא"כ ברור לו שהיה רוצה שלא ידור מעולם"²⁸, שאל"כ אין ההתרה התרה והוא באיסור נדר כל ימיו" (רכח, ז).

11. ואיני תוהה ח"ו על קיום המעשים הטובים ההם שעשיתי וכו'- אינו מתחרט על המעשים²⁹, רק על קבלה בלשון נדר (והעירו שיש חידוש בדבר, שאולי בעינן חרטה גמורה שמתחרט גם על עצם המעשה, עיין היטב בר"ן נדרים כג. שורה ראשונה, ועיין במחנ"א נדרים, ט"ז- ומש"כ שם בנדרים כג. בפרשת-נדרים, ברכת-אברהם ונחלת-משה).

12. והנה מצד הדין צריך לפרוט הנדר- הלכה זו מקורה בגיטין (לה:), ונפסקה ברמב"ם ובשו"ע (לרוב ראשונים פירוט-הנדר מעכב אף בדיעבד, וכך פסק השו"ע, רכ"ח, יד).

לכן צריך לברר, איך מקילים בהתרת-נדרים של ערב ר"ה שלא לפרט? אפשר לומר מספר תשובות:

א. בנוסח השל"ה כתוב- "א"א לי לפורטם כי רבים הם, ויהיה בעיניכם כאילו היית פורטם", וצ"ע איך להבין טעם הפטור בזה (מפני אונסו?), היכן המקור בחז"ל לזה, ולמה בעינן גם שיהא כאילו פורטן, וצ"ע.

28. גם ברמב"ם (שבועות, ו, א-ב) נראה שבעינן חרטה בלב ולא סגי באמירה, וע"ע באילת-השחר (לגרא"ל שטינמן שליט"א) על נדרים עמ' קכ"ב שסגי בזה שהדינים יודעים שמתחרט, ואין צורך בדוקא לומר.

29. שהרי קי"ל בקידושין מ: שאם צדיק "תודה על הראשונות" מאבד זכויותיו שעשה.

ב. בסידור דרך-החיים (לבעל הנתיבות) כותב ע"פ שכלי-הלקט (סימן שיז) לגבי כל-נדרי, שא"צ לפרוט הנדר אם שכחו, ומדגיש שהיתר הנדרים מועיל באמת רק אם שכחו.

וצ"ע גם פה טעם הדבר ומקורו, וגם שבנוסח לא נראה שזהו הטעם (אלא כי רבים), ואדרבה בנוסחאות יותר מאוחרות בסידורים (וכ"כ בסידורים כיום) מפורש שמתיר "בין הידועים לי, בין שכבר שכחתי", רצע"ג.

ג. הגר"ש קלוגר זצ"ל (שם) ישב³⁰, שהצורך לפרט הנדר טעמו מבואר בגיטין שם שחישנין אולי יתירו נדרים שאסור להתירם, ואילו פה אין חשש זה, שהרי אומר: "ואין אני מבקש התרה על אותן הנדרים שאין להתיר אותן" (ולזהיר, שבשל"ה עצמו ליתא למילים אלו, והינם הוספה מאוחרת בסידורים).

30. וכ"כ ב"עובדות ונהגות לבית בריסק", ח"ב עמ' נו בשם הגרמ"ד סולוביציק שליט"א, שכך ישב זקנו הגר"ח זצ"ל.

יסוד היתר זה נמצא כבר בפסקי-הרא"ש (נדריים פרק ג') לגבי כל-נדרי, שאין בעיה בזה שלא מפרטים את הנדר, כי הציבור אין דעתו להתיר נדרים כאלו, ע"ש בק"נ אות צ.

התרת הנדר

מעיקר הדין די שיאמרו המתירים "מותר לך" (עיין רמב"ם, שבועות, ו). בנוסח דידן אומרים ג' פעמים כל הנוסח- מובא בשו"ע (רכח, ג) שלכתחילה יאמר ג' פעמים, וכ"כ בשו"ע (רלד, לז) בדין הפרה, וכן נוהגים בכל-נדרי. טעם המנהג, כדי לחזק הדבר, ובשבלי-הלקט (שיז) כתב על ג' פעמים בכל-נדרי שטעמו "שמי שלא שם לבו בפעם ראשונה, יכוון לבו בפעם שניה ושלישית". ועיין בברוך-שאמר (לבעל התורה-תמימה) על הסידור, עמ' ש"ג, שהעיר על מנהגו לומר כל הנוסח ג' פעמים, שלכא' סגי בזה שאנו אומרים: "מותרים, שרויים, מחולים!"

א. הכל יחזי מותרין לך – נוסח שאינו בשל"ה, ומופיע בסידורים. עיין בשו"ת רבבות-אפרים (ח"ד, קמז) ובשו"ת בית-אבי (ח"ב, עז) שתמדהו על מילה זו, שהרי חכם מתיר את הנדר מעיקרו. ונראה לישב ע"פ מש"כ בנפש-הרב (עמ' שי) שחכם פוסק עכשיו כלפי העתיד, אמנם באופן שהנדר מותר מעיקרו³¹, ע"ש יסודו מלשון הרמב"ם (נדריים יג, ב).

ב. מחילה, סליחה וכפרה וכו' מותרים מב"ד של מעלה – לכא' צ"ע, שאם ב"ד מתירים נדרו אמאי בעי סליחה וכפרה?

הנה כעיי"ז נמצא גם ברמב"ם (פדה"מ, סוף פרק עשירי דנדריים) שמביא שם את מנהג התרת הנדרים בספרד³², ומובא שם שאומרים בסוף שמחול לו במתיבתא של מעלה ובמתיבתא של מטה ככתוב ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגרי הגר בתוכם וכו'. וכעיי"ז גם בנוסח כל-נדרי (שהינו "התרת-נדריים" לחלק מהראשונים) מזכירים בסופו פסוק זה (ונסלח)³³, ומבואר בכל הראשונים שהוא חלק מנוסח כל-נדרי³⁴.

31. בכמה אחרונים מופיע היסוד, שהתרת נדרים מועילה רק כלפי העתיד שיחשב גם למפרע, ולא ממש כעקירת העבר, עיין גם ב"משנת טוביה" (לגר"ז רוטברג זצ"ל, ר"י בית-מאיר) על נדרים, סימן ל"ט.

32. ולמרות שמשבח שם מאד מנהג זה, מ"מ בהלכותיו (שבועות, ו, ה) אינו מביאו, מטעם שאינו דין (כמש"כ באו"ש שם).

33. ובנוסף, גם המקור לנוסח של "אין כאן לא נדר וכו', מחילה סליחה וכפרה" לקוח מנוסח כל-נדרי שהיה אצל חלק מהגאונים, עיין בסידור רב עמרם גאון, וכן הביאו הרא"ש (סוף יומא) והטור (תרי"ט) בשם רב סעדיה גאון.

34. והמטה-אפרים (תריט, אלף-למטה ס"ק יא) לא פשוט לו כך.

והדרינן לתמייהתנו, שלכא' בנדר שהותר³⁵ ונעקר מעיקרו ע"י הדיינים, צ"ע צורך המחילה³⁶. וצ"ל:

1. ע"פ הרא"ש (נדרים, פרק ג, בהלכות אות ה') והטור (סימן תריט) שמתירים בכל-נדרי גם נדרים שעברו עליהם³⁷, ובנדרים כאלו הרי בשעה שעבר לא ידע שיותר נדרו ולכן נחשב לו כעבירה³⁸ (נתכוון לאכול בשר חזיר וכו').
2. אולי גם בנדר שעדיין לא עבר עליו צריך כפרה, כי היתר החכם אינו עוקר לגמרי באופן שמותר לכתחילה, ויש עדיין עליו תביעה מסוימת למה נדר/ נדר ולא קיים, ועיין בהערה³⁹.

מסירת מודעה

הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בר"ה ויאמר כל נדר שאדור יהיה בטל (נדרים, כג:). שם מבואר שהתנאי מועיל רק אם אינו זוכר את התנאי בשעת הנדר⁴⁰ (וי"א שהתנאי מועיל רק אם זוכר תוך-כדי-דיבור לנדר שהתנה תנאי, עיין

35. שנדר שקיים אפי' אם נזהר בו, מובן צורך הסליחה בו, שיש עבירה מסוימת בעצם הנדר ובקיומו (כל הנדר באילו בנה במה וכו'), ועיין גם שבולי-הלקט (שיז) וביאור-הגר"א (תרי"ט, ד).

36. אא"כ נחדש, על סמך המקורות הנ"ל (נוסח כל-נדרי, נוסח השל"ה, נוסח התרה שבפיה"מ) שדרשת "אבל אחרים מוחלין לו" הכוונה מלשון מחילת חטא (ולא כביאור הראשונים, שמלשון חולין, כל' שב"ד מתירין, עיין בשו"ת המיוחסות לרמב"ן סימן רס"ב, ובר"ן נדרים עז:), וצע"ג.

37. הדין הוא שגם נדר שעבר עליו מועילה לו התרת-נדרים, עיין שבועות כח. (וע"ע היטב בטור תרי"ט: "והוקשה לר"ת מה מועיל להתיר על מה שעבר כבר", ומש"כ בב"י ובב"ח לבאר), וע"ע באנצ' תלמודית ערך התרת-נדרים פרק ט"ו (התרה מאוחרת).

38. ובעמק-הנצי"ב על הספרי (מטות) כתב שזהו הבאור בלשון הספרי שנדר שאינו מופר צריך סליחה וכפרה, שהכוונה אע"פ שאח"כ הלך והתיר נדרו אצל חכם (ועיין בהערה הבאה במקור-חסד).

39. שיטה מחודשת כזאת כתובה להדיא בספר-חסידיים (תתראה), ע"ש (אמנם במקור-חסד לגר"ר מרגליות וצ"ל שם באר את דברי הס"ח באופן שכבר עבר על הנדר, וצ"ע), וע"ע בקונטרס-שיעורים (לגר"ז גוסטמאן וצ"ל) נדרים עמ' 274-276. ולהעיר גם למש"כ בתורה בדין הפרת האב והבעל, שה' יסלח לאשה (במדבר פרק ל, פס' ו, ט"ג), שבספורנו נקט שצריכה כפרה למרות ההפרה (ולא כחז"ל שפרשו דוקא באופן שלא ידעה מההפרה), והינו כספר-חסידיים לגבי התרה. וע"ע היטב בנדרים עז: שאפשר להבין במעשה שם צורך במחילה משמים אפי' אחר התרה, וכ"כ בגליוני-הש"ס (לעיל הערה 13), אמנם במפרש שם הבין אחרת.

40. בערוה"ש או"ח (תרי"ט, ג) וביו"ד (י"ל כדרך נפרד על הלכות נדרים בשנת תשנ"א. ריא"י) כתב שהמודעה של כל-נדרי אינה מועילה כלל בזמנינו, בגלל שנקבעה כנוסח רגיל בתפילה ולכן נחשב תמיד כזכור התנאי, וצ"ב בסברא, ושאר פוסקים לא כתבו כך.

ברמב"ם⁴¹ נדרים, ב"ד. מרן בשו"ע רי"א, ב כתב שראוי לחוש לזה, ובתשובתו באבקת-רוכל כתב לקולא).

הרמ"א (ריא, א ושייך לסעיף ב', כמ"ש בש"ך ס"ק ג') כתב חידוש גדול לדינא (ע"פ שו"ת מהר"י וויל סימן ב' שלא חזינן רבנן קשישאי שסמכו על כל-נדרי, למרות שהינו מודעה, ואכמ"ל, וצ"ל שסברו) שהמודעה מועילה רק בשעת צורך גדול ולא במצב רגיל⁴². מ"מ כתבו פוסקי-זמנינו⁴³ שלגבי מנהג/קבלת מצוה, שאינו נדר גמור, אפשר לכתחילה לסמוך על המודעה⁴⁴.

1. הרי אני מוסר מודעה לפניכם – צ"ע למה מוסר מודעה לפני המתירים נדריו, שאין צורך לזה בהלכה⁴⁵?

ואפשר לבאר ע"פ דברי הרמב"ם (פיה"ש סוף פרק עשירי דנדרים) שהמנהג הוא שאחר התרת הנדרים "יחזור גדול הדינים ואומר לו לא יהיה לך למנהג שתהיה פרוץ בנדרים, ואם תכעס מכאן ואילך ותחזור לישבע אנו לא נתיר לך". ולפ"ז יתכן שגם כאן כע"ז, שמבטיח למתירים שמבטל כל נדריו מכאן ולהבא, ודוק.

41. בשם "יש שמורה להחמיר". לא ברור בהבנת שיטה זו האם בשעת הנדר ממש צריך שיהיה זכור, או שלא יהיה זכור לתנאו, ע"ש בנו"כ, וכן ברע"ב ואור-גדול שם, ואכמ"ל. בכלל סוגיה זו מרובים בה שיטות במפרשים איך להבין דעת רבא, ואיך להבין שיטת ה"יש מי שמורה להחמיר" ברמב"ם, ואיך סובר בעל השו"ע, ועוד. וגם לכן קשה לסמוך על המודעה בנדר גמור, כמבואר לקמן, וע"ע במכתב מרן הגרשו"א זצ"ל שבהערה 43 (וכע"ז גם בחידושי-החת"ס בנדרים כג, שפשיטא שאין לסמוך על המודעה להקל כלל כמ"ש מהר"י וויל והרמ"א, וגם מטעם שיש מחלוקת ראשונים בה).

42. מחודש, שבגמ' ושאר ראשונים ליתא לזה שרק דיעבד (ומה שלא סמכו על כל-נדרי, אפשר לבאר בפשטות שלא היה ברור להם ענינו, וכידוע שנחלקו הראשונים בזה), וצ"ב. וצ"ל שהואיל ובגמ' שם איתא שלא דרשין לדין מודעה ברבים, כדי שלא ינהגו עמי-הארץ קלות-ראש בנדרים, לכן בתקופת הראשונים החמירו חומרה נוספת.

43. צוינו בספר "פסקי-תשובות": שו"ת שלמת-חיים, שו"ת מנחת-שלמה, שו"ת יביע-אומר. לקמן במסגרת מ"הליכות-שלמה" מובא שהגר"א קוטלר זצ"ל הסכים לזה. בספר "הלכות חג בחג" על ימים-נוראים עמ' לו, כתב שכך שמע גם ממרן הגריש"א שליט"א. לגבי דעת המנחת-שלמה, ע"ע ב"ועלהו לא יבול" (הנהגות ופסקים של מרן הגרשו"א זצ"ל) ח"א עמ' שנ"א, שנדפס מכתב שלו לגר"ד ליאור שליט"א, שבו כותב את דעתו זאת, אבל מסיים: "אעפ"כ נוהגים גם בזה לא להתיר אלא ע"י שאלה!" (וכמדומה שכיום רובא דעלמא נוהגים לקולא בזה). בשו"ת "תשובות –הנהגות" ח"ד (י"ל השנה) סימן ר"ז, גם מסכים לקולא. ועיין לגר"א גרינמן שליט"א ("חידושים-וביאורים" על נדרים, סוף סימן ח') שמסתפק בזה.

44. או לצרף כסנף לקולא אפי' בנדר גמור, עיין ב"יוסף-דעת" (יודי) עמ' מ"א.

45. ועיין בקובץ "מבקשי-תורה" על ימים נוראים, פסקי מרן הגרשו"א זצ"ל, שא"צ למסר מודעה לפני ג', וכ"כ במקרא-קדש (הרב הררי) ליוכ"פ עמ' צד (במהדורה שלישית) בשם הגר"מ אליהו שליט"א לגבי כל-נדרי.

אופן נוסף לבאר, ע"פ מש"כ בריטב"א⁴⁶ (נדרים כג:) שאמנם מצד הדין אדם יכול להתנות בינו לבין עצמו, מ"מ "עדיף טפי משום חשד הרואים", שלא יחשדוהו כשיעבור על נדריו בתוך השנה דלא ידעי בתנאיה" להתנות בפני ב' או ג' אנשים, ועי"ז יתפרסם תנאו⁴⁷.

2. ואני מבטל מכאן ולהבא – אין הגבלת זמן לתוקף המודעה.
בגמ' (כג:) איתא "הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה"⁴⁸. וברמב"ם (נדרים, ב,ד) וכן בפיה"מ (ג,א) הביא דוגמא של עשר שנים⁴⁹. בטור ובשו"ע (ריא, ב) הלשון: "וכל נדרי שאדור עד זמן פלוני".

ונראה מזה חידוש, שמודעה מועילה רק אם מגביל לה זמן⁵⁰, אולי כדי שלא יראה כעוקר ומבטל פרשת נדרים שבתורה. אמנם חידוש גדול לומר כך, שהיה צריך להיות מפורש בראשונים ובאחרונים, וגם חזינן בנוסח שעסקינן בו (ובנוסח כל-נדרי, שי"א שהוא מודעה) שאין הגבלת-זמן⁵¹, וצ"ב.

46. בהערה 164 במהדורת מוה"ק כתב הגר"א יפהן זצ"ל: "לא ראיתי דבר זה בשאר פוסקים". ועיין כעין דברי הריטב"א בשו"ת תשובות-והנהגות (ג,קס) שנהגו בפני ג' רק "לא לומי מילתא".

47. יש להעיר לאפשרות נוספת, ע"פ הרא"ש בנדרים שם שהתנאי צריך להיות בפרהסיא (הביאו השו"ע ריא,א, בדעה שניה כ"יש-אומרים", והדגיש בש"ך ס"ק ב' שבעינן בקול-רם בפרהסיא, ולא כב"ח וט"ז שסגי להשמיע לאוזניו), אלא שיתכן להעמיד דבריו רק במתנה סמוך לנדרו אבל במתנה סתם א"צ לזה, ועיין היטב ברעק"א על השו"ע שם החילוק בסברא בין שני האופנים, (אמנם בשטמ"ק ותוס' ישנים כת"י מוכח לכא' אחרת, שמקשרים שם את דרישת הר"א ממין ל"פרהסיא" למודעת כל-נדרי ביוכ"פ, ע"ש). עכ"פ כבר העיר החזו"א, שהשו"ע לא ס"ל לעיקר כרא"ם ורא"ש ולכן הביאם רק כ"יש אומרים".

48. בר"ן (כג: וכן עה:): אולי ל"ג למילה זו.

49. וכן ברע"ב (שם): "ולכל זמן שיקבע".

50. ב"עובדות-והנהגות לבית בריסק" (ח"ב, עמ' נז) כתבו (בלי מקור וטעם לזה) בשם הגרמ"ד סולוביציק שליט"א שבמסירת מודעה אמר מרן הגר"ז זצ"ל שאומרים זמן קצוב, מכאן ועד עשר שנים, וצ"ע. וע"ע בברכת-אברהם (נדרים, עמ' נח) בשמו.

51. אמנם חזינן שכל שנה חוזרים על המודעה (וכל-נדרי), וצ"ב הצורך בזה. ועיין בשו"ת תשובות-והנהגות (ג,קס) שרק "לרווחא-דמילתא" חוזרים כל שנה. לעומת זאת ב"נדרים-זרזין" לגר"ש קלוגר זצ"ל (נדרים כג:) כתב שלכתחילה בעינן כל שנה (ע"ש טעמו, שחישנין שהתנאי יתבטל וישכח זאת) ובדיעבד מועיל אפ' לכל החיים, ולכן: בגמרא שעוסקת בדין לכתחילה כתוב כל שנה, וברמב"ם שעוסק בדין דיעבד כתוב זמן רב מזה.

עלה בדיננו שיש ג' אפשרויות:

1. אפשרי מודעה לכל החיים.

2. אפשרי מודעה רק לזמן קצוב.

3. צריך לכתחילה מודעה כל שנה.

3. חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה – כל' שמבטל כל נדריו ואפ' נדרי-מצוה, אבל קבלת תענית מוכרחת לתענית ובלעדיה אין ערך לאי-אכילתו, ולכן אינו מבטלה. שאדם יכול לבטל מקצת נדריו, מבואר בגמ' (כג:).

"נדרי תענית" – שאמנם בגמ' מובא שבעינן קבלת תענית, אבל כל קבלה של דבר מצוה הוה כנדר, עיין לעיל בהתרת-נדרים. ולהעיר שבכ"ז יש דיון באחרונים האם מועילה קבלת-תענית "בלי-נדר", עיין מש"כ בתשובות-והנהגות לגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"ב, רנ"ה), ולאחרונה נתפרסמה⁵² חליפת מכתבים בין מרן הגר"ש אלישיב שליט"א (שנוטה לומר שלא מדהני) לבין חתנו הגר"ח קניבסקי שליט"א (שנוטה לומר שמהני).

4. ובאם שאשכח לתנאי מודעה הזאת – א"צ לומר זאת בתנאו, שכך ההלכה אומרת שרק באופן זה מועיל, אלא שכנראה פשוט "מתנצל" על שטותו, לידור בעתיד נדר שיתבטל בגלל תנאו עכשיו, ואומר שהרי מדובר שישכח תנאו ואין כאן שטות מצידו לידור. ועיין ברכ"א (נדרים עמ' נ"ח) שכתב טעם למילים אלו, כדי שלא יטעו דמהני גם בזוכר.

5. ואני מבטל... וקבלה-בלב- ולא בעינן להזכיר במפורש גם מנהג ג' פעמים, שכלול בזה (פסקי מרן הגרשז"א זצ"ל, בקובץ "מבקשי-תורה" ימים-נוראים), וכע"ז גם באמירת המתירים לא כתוב "קבלה בלב" (אמנם בזה הביאו שהגאון בעל הקה"י זצ"ל נהג להוסיף זאת).

6. מעתה אני מתחרט עליהם וכי' איתחרטנא בהון וכי- אין הכוונה לחרטה שעוקרת נדר (כהתרת נדרים), אלא רק אומר הטעם שמתנה על נדריו⁵³ שיתבטלו.

52. נדפסה ב"תהלה- ליונה" על מסכת תענית (עמ' שמז-ח), ובעוד מקומות.

53. אמנם י"א בראשונים, שמודעה מועילה מדין נדר-טעות (שאילו היה זוכר המודעה לא היה נודר), עיין בריטב"א (עמ' רכ"ו במהדורת מוה"ק) ובר"ן (עה: וברעק"א (שו"ע, ריא,א), ולפ"ז החרטה (שאינו רוצה לידור) חלק מפעולת-המודעה, שמודיע שאינו רוצה בנדרי כלל וכלל.

וגם לגבי "כל-נדרי", לי"א בראשונים שמועיל כמודעה, דנו על לשון "כולהון איחרטנא בהון" מה פירושו, עיין בתוס' ורא"ש נדרים כג., ובהערה 179 בריטב"א (מוה"ק) שם.

7. ולא יהיו חלים כלל וכלל (דפו"ר של השל"ה)

ולא יהיו חלים מעתה ועד עולם (דפוסים הבאים של השל"ה)

ולא יהיו חלים כלל וכלל, בכולם איתחרטנא בהון מעתה ועד עולם (נוסח הסידורים).

לפי נוסח הסידורים יתכן שהכוונה שמבטל מכאן ולהבא בלי הגבלת זמן, ועיין לעיל הערה על "ואני מבטל מכאן ולהבא".

ד. מדיני ההתרה

אלו הדיוטות מתירין נדרים?

כתב השו"ע: "שלושה הדיוטות, והוא דגמירי להו וסברי (=שלומדים עמהם הלכות ומבינים), וגם יודעים לפתוח לו פתח" (יו"ד, רכח, א).

בארו הפרישה, הש"ך והט"ז, שתנאי זה של ידיעה לפתוח⁵⁴ נצרך אפ' אם מתירים בחרטה, ע"ש. ולפ"ז יש לעיין, איך נוהגים כיום שהדיוטות מתירים אפ' אינם יודעים כלל דיני פתח?⁵⁵

וכנראה מוכח מזה, שלא נקטין למעשה את חומרת אחרונים אלו, ולכן הואיל והתרת-נדרים דידן בנויה על חרטה א"צ ידיעת דיני פתח, רצ"ע.

ועיין בשו"ת שואל-ונשאל (לרבי משה כלפון הכהן זצ"ל מג'רבה) ח"ב, יו"ד, צ"ז שכתב תשובה לקולא בענין ידיעת המתירים הלכות נדרים, ובתוך דבריו: "אם היה תנאי זה נצרך אפ' לאחד מהמתירים, כמעט שאין מי שראוי להתיר בגלילותינו ומחוזותינו, רק אחד מעיר וממדינה".

54. ומקורו בירושלמי, עיין רשב"א ור"ן (נדרים עח.). ברשב"א הוסיף, שיודעים בטיב נדרים.
 55. בספר תולדות-אדם (מעשי הגר"ז זצ"ל, אחי הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל בעל נפה"ח) עמ' כח-ט מובא מעשה ממנו שהקפיד מאד על פרט זה של ידיעה לפתוח, שידעו המתירים את כל דיני פתח לפרטיהם, וע"ע במנחת-פיתים (לגר"מ אריק זצ"ל) על השו"ע (שם).

דין נשים בהתרת-נדרים

נשים רבות אינן מגיעות לביהכ"נס לאמירת כל-נדרי, ולא להתרת-נדרים בער"ה⁵⁶. מסירת-מודעה מעיקר הדין יתכן גם לומר לעצמו (עיין לקמן על "מוסר מודעה לפניכם"), אבל התרת-נדרים צריך ללכת לפני ג' שיתירו לו. לכן העירו הפוסקים⁵⁷, שראוי שאשה תמנה את בעלה שליח להתרת נדריה⁵⁸ בפני ג', ואגב שיתירו נדריו⁵⁹ יתירו גם נדריה. והינו, שאחר שגומר לומר דבריו יאמר "וכן לאשתי כך"⁶⁰ והמתירים יאמרו "הכל מותרים לכם", או כע"ז⁶¹. לגבי המודעה, הרי מעיקר הדין אפשר לומר לבד⁶², וכ"כ בשו"ת תשובות-והנהגות (ג, קס) ש"תקנה רבתי" שראוי לעשותה, שכל אשה כשמגיעה לגדלות תמסור מודעה (אפ' בביתה) לכל החיים⁶³.

-
56. בנטעי-גבריא (ר"ה) תמה למה לא נוהגים לעשות התרת-נדרים ממש לנשים (כמו שנהגו בארם-צובא), ובתשובות-והנהגות (לקמן) כתב שמחמת צניעות.
57. עיין יביע-אומר (ב,ל), תשובות-והנהגות (א, שלח), ועוד. בנטעי-גבריא (ר"ה) מביא שהגר"ש וזנר שליט"א כתב "שלא שמענו אצלנו מי שנוהג כך". גם ב"ועלהו לא יבול" (ח"א, עמ' ר"ו) הביא שכך אמר מרן הגרשז"א זצ"ל, שלא נהגו נשים בזה.
58. אחר שהתחרטה על נדריה (וכמודגש לקמן שבעיני לעיכובא הבנת הענין של חרטה דמעיקרא), וברב-פעלים (ח"ד, או"ח לד) כתב שגם תאמר זאת לבעלה כשממנהו לשליחה, שמתחרטת על נדריה.
59. כל', במצב שגם ככה ה-ג' התאספו, עיין בנדרים ח: שבאופן כזה הבעל נעשה שליח לחרטת אשתו. להרבה ראשונים, רק בעל נעשה שליח לחרטת אשתו, ואין שליחות לאדם אחר, עיין בר"ן (שם) וכ"כ בשו"ע (רכח, טז וכן רלד, נו).
60. כך כתב בקיצור הלכות מועדים (לגר"ש דבליצקי שליט"א) עמ' יא, ונסמך על הוראת החזו"א (דמאי, טו) בענין נוסח הפרשת תרו"מ "כפי הנוסח שברשותי", ואמנם רבים נוהגים כך, אבל בהר-צבי חלק. הגרש"י זווין זצ"ל (באישים-ושיטות עמ' 334) הסכים לראשון, ורבינו הרצי"ה זצ"ל הסכים לשני.
61. שיאמר בכל הנוסח לשון רבים ויזכיר את אשתו, עיין ברב-פעלים (שם).
62. עיין לעיל בענין מודעה, שכך פשוט הדברים.
63. עיין לעיל בענין מודעה, שיש שחלקו על זה, שא"א למסור מודעה בלי הגבלת זמן.

להתיר לכמה אנשים ביחד

כתב השו"ע: "מתירים כמה נדרים לאיש אחד אפי' בהיתר אחד ולכמה אנשים בהיתר אחד. וה"מ דלאיש אחד סגי בהיתר אחד, בנדרים מחולפים, אבל מי שנשבע על דבר אחד פעמיים ושלוש צריך התרה לכל אחד ואחד" (רכח, מו, וכ"כ הרמ"א רכח, ב).

הסייג הנ"ל (וה"מ וכו') עיין בש"ך שפסק שמעיקר הדין א"צ לחשוש לו (כיון שהרלב"ח חלק) אלא שלכתחילה ראוי להחמיר.

בהיתר-נדרים דידן בער"ה לא שייך להתיר כל נדר לחוד (שגם ככה לא מפרטים ולא זוכרים הנדרים), וגם די נדיר מצב זה של נדר כמה פעמים על דבר אחד⁶⁴, לכן נראה שאין בעיה להתיר לכמה אנשים ביחד לכתחילה. אמנם במט"א (תקפא, מט) כתב שאין לעשות כן אלא "בעת שהשעה דחוקה", וצ"ע למה החמיר בדבר שהשו"ע והרמ"א כתבוהו לכתחילה.

הנראה, שהשו"ע והרמ"א אירי רק באמירת "מותר לך" בבת-אחת לכמה נדרים ונודרים, אבל לפני-כן המתירים צריכים לשמוע כל אחד לבדו, ולבדוק חרטה/פתח בנדרו, ומסתבר שהיה לעיכובא.

בהתרת-נדרים דידן אין פירוט נדרים ופתח, אלא נוסח קבוע של חרטה, לכן אדרבה, בא המט"א וחידש לנו קולא שאפשר (בשעת הדחק) שכמה נודרים יאמרו ביחד.

בכל-נדרי, שי"א בראשונים שהוא התרת-נדרים, חזינן שלכתחילה כולם אומרים ביחד הנוסח, אלא שלא ברור כלל שזהו ענין כל-נדרי, וכנראה לכן המט"א הצריך שעת-הדחק.

ועיין ב"ועלהו לא יבול" (ח"ב, עמ' ע"ה) שמרן הגרשז"א זצ"ל התיר לכתחילה התרת-נדרים לכמה אנשים בב"א, וכמבואר, וכן נהוג באופן קבוע אצל הנהוגים מנהג ספרד ותימן⁶⁵.

נדר בשעת צרה

יש נדרים שאדם נודר בשעת צרה, בעיקר באופן של "אם אנצל- אתן/ אעשה כך וכך"⁶⁶.

64. לא מסתבר שאדם שנהג דבר טוב ט' פעמים נחשב כנדר ג' פעמים...

65. במחזור כנסת-הגדולה (הרב צובירי זצ"ל) כתב שכך תמיד נהגו אצלם, ולא כמו שכתוב בסידור עץ-חיים למהרי"ץ (עמ' נ"ה) לומר בלשון יחיד.

נדירים אלו לכו"ע (גם למ"ד שעדיף בד"כ לא לידור) הינם נדירים טובים, כמבואר במדרש "שיהיו נודרין בשעת צרה", ועיין ריטב"א (נדירים י.). גם בשו"ע (רג,ה) פסק כך.

אמנם יש גם חומרא בנדירים טובים אלו: י"א שאין להתירם (לפחות לכתחילה) כי הוה כחוצפא כלפי שמיא, שאחר שניצל שוכח את נדרו⁶⁷. עיין ביביע-אומר (ח, יו"ד,ב) סיכום השיטות, וראוי לדעת דבר שכיח זה.

66. כך כתב בריטב"א (לקמן) שזהו פירוש נדר בשעת צרה (ועיין ערוה"ש על השו"ע רג,ה). ונראה בס"ד בביאור סגנון נדר זה (אם אנצל), שלכא' נראה כבעיה (שנותן רק ע"ד זה, והוה כחוצפא והתרסה כלפי הנהגת ה' בעולם, וחמור מנותן סלע ע"מ שיחיה בני, ששם מתכוון בלבו למצוה, ולא מתחרט אפ' אם ימות בנו, עיין ב"ב י, ודוק), וכנראה צריך לבאר שאין כאן פעולה של הוספת-זכויות (שיתן מיד!) אלא שהאדם אומר:

1. שמאמין שהכל משמים, וה' הוא שמציל.
2. שההצלה היא למען שמו יתברך, שכשינצל בנו ירבה האדם בזכויות (ולא שמבקש לצרכו הפרטי). ולפ"ז מובן למה תולים הנדר בהצלה, ודוק.

67. כתב הרמ"א: "נדר שנדר בשעת צרה אין להתיר אלא לצורך מצוה או לצורך גדול, ומיהו אם התירו בדיעבד מותר" (יו"ד, רכח, מה).

ה. טעם זמן ההתרה באלול וימים-נוראים⁶⁸

1. הטעם הפשוט למנהג זה: הואיל ובימים אלו משתדלים לחזור בתשובה לקראת ימי הדין, לכן גם את העוון החמור של נדרים ושבועות צריך לתקן.
2. יתכן שגם התרת-הנדרים "מרויחה" מזמן זה, שעל-ידי זה נעשית ביתר רצינות ויר"ש: עיין על מסירת המודעה בנדרים (כג) שכתוב "יעמוד בראש-השנה", ויש שכתבו שכוונת הגמ' בדוקא אז, "שמתוך שהוא יום הדין גומר בלבו לבטל" (עיין בשטמ"ק).
3. יש פעולה זוהה בהתרת-הנדר ובחזרה בתשובה: חרטה שעוקרת המעשה למפרע, וכבר דימה זאת במסילת-ישרים (פרק ד').
4. אולי יש סמליות בהתרת-נדרים, של פריקת כל התחיבויות ושעבודים לדברים אחרים חוץ מתורת-ה', "עבדי הם" ולא עבדים לעבדים ולעצמו⁶⁹. חוץ מעצם הענין של פריקת שיעבוד זר, יתכן שיש בזה גם סיוע להרגשת ההתחדשות, שמתאימה לתחילת השנה, וגם נזקקת לחזור בתשובה⁷⁰.
5. באורות-האמונה (עמ' 79-80) מתבונן מרן הראי"ה זצ"ל בהתרת נדרים במבט של חיזוק מעמד הנדרים⁷¹ (שחיישינן שמא נפגע בהם), שהנדר לפי מהלכו שם מבטא את האמונה-הטבעית של האדם לבוראו (חוץ מהאמונה התורנית), וכותב שם שלכן "ראשית הסליחה מתחלת בסליחת פגעי הנדרים, במנהג ישראל לסדר התרת נדרים פומבית בליל יו"כ פ", ולהנהיג התרות יחידים מערב ר"ה".

68. א. אמנם המנהג לעשות בדוקא בזמן זה הינו מנהג מאוחר יחסית (ורק במודעה יש קצת שהבינו בגמ' שיש ענין בר"ה), אבל גם במנהגי ישראל נכון מש"כ רבינו הרמב"ם על כל המצוות: "כל מה שאתה יכול לתת לו טעם תן לו טעם" (סוף הלכות תמורה).

ב. הדברים נכתבו בקיצור נמרץ, רק כמראה-מקום, ותן לחכם ויחכם עוד.

69. ועיין ב"על-התשובה" לגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל עמ' 141-144.

70. עיין לרבינו-יונה ב"יסוד-התשובה", ועיין "מן-הבאר" (עמ' 258-260) ו"לקט רשימות" מהמשגיח דליקווד על ימים-נוראים (עמ' צה-ח) על חשיבות ההתנתקות הגמורה מהעבר והתחלת הכל מחדש, ועיין גם ב"תשובה לחיים" (לרב וישליצקי שליט"א) בפרק "שמחה והתחדשות".

71. לכא' כוונתו לעצם רעיון הנדר, לקבל על עצמו חיובים חדשים מטהרת לבו, אבל עדיף שלא בנדר גמור, וכמ"ש בחז"ל שכל הנודר כאילו בנה במה, ועיין ברמב"ם סוף הלכות נדרים.

6. בספר "בעין-יהודית" (לרב יוחנן דוד סלומון שליט"א) חלק א' מאמר אחרון, כתב לבאר טעם הדבר, הואיל ובימים נוראים כוחנו בפינו (תפילות ובקשות וכו') צריך לתקן לפני-כן את כח הדיבור.⁷²
7. בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל נמסר⁷³ טעם הדבר:
- "ישנה רק עברה אחת שאנו יכולים לבטלה במו-ידינו, והיא הנדר⁷⁴. ובערב-כיפור אנו כאומרים לקדוש-ברוך-הוא: את מה שבידינו לתקן- תיקנו; עכשיו, תקן נא אתה את שבידיך".
8. בנוסח התרת-נדרים הנהוג כתוב שהמתירים אומרים: "אבל יש כאן מחילה, סליחה וכפרה".
9. בהתרת הנדרים שלנו יש רמז לבקשתנו מהקב"ה שיתיר גזרי-דין שנקבעו עלינו משמים בנדר ושבועה. כך כתוב בזוהר⁷⁵ כטעם ל"כל-נדרים", ולכך כנראה רמז בסידור "בית-יעקב" ליעבץ⁷⁶ שכתב לומר לפני כל-נדר קטע מתיקוני-זוהר שעוסק בהתרת-נדרים של גזירות ה' עלינו.⁷⁷
10. "כל הנדר כאילו בנה במה", באר המהר"ל (חידושי-אגדות, לנדרים כב. ולבבא-בתרא עד., וכן בחידושי על הטור, יו"ד סימן ר"ג) חומר הדבר, שבנדר האדם "עושה לו קדושה בפנ"ע ופורש עצמו מן הכלל", ע"ש⁷⁸.
- לכן בר"ה וימים נוראים, שזרזו בעלי-המוסר להוסיף אחדות ואהבת הבריות⁷⁹, ראוי שנתיר את נדרינו.

72. ידוע מש"כ בהקדמה לספר חפץ-חיים על זה שאיסורי הלשון מעכבים את התפילות, וע"ע בשפת-אמת (מטות, שנת תרל"ד) וספר "חומת-אנך" (חיד"א) ריש פרשת מטות, גם לגבי נדרים. וע"ע בספר "ארץ-הצבי" (לגרא"צ פרומר זצ"ל) ח"ב עמ' ל"ד, גם לגבי מסירת מודעה.

73. "שיחות ליוכ"פ" של תלמידו הגר"א נבנצל שליט"א, עמ' נ"ו.

74. והיינו, שגם עבירות שבין אדם לחבירו, אחר שחבירו מוחל עדיין צריך מחילה מהקב"ה, אבל בנדרים ע"י ההתרה הנדר נעלם (ומ"מ עיין לעיל על המילים "יש כאן מחילה וסליחה וכפרה").

75. רעיא מהימנא, פרשת פנחס (עמ' רנה).

76. וממנו למחזורים רבים. ועיין לרב החיד"א ב"מורה-באצבע" (ע"ר): "ויכוון שיהא בטל הנדר העליון, ויקרא מאמר בתיקונין השייך לזה" (ב"מועד לכל חי" של הר"ח פלאגי זצ"ל כתוב שכל הציבור יאמרו ביחד מאמר זה!!).

77. וע"ע היטב ב"עולם התפילות, שבת ומועד" (מונק), עמ' רנה-ו.

78. וכע"ז באר המהר"ל בנתיב-הענוה (פרק ד) מימרת חז"ל שהמתגאה כאילו בנה במה לעצמו.

79. בקלם כל חודש אלול היתה תלויה בבימ"ד מודעה מהסבא מקלם זצ"ל, בשם "הערה נוראה", (נדפס ב"כתבי הסבא מקלם" עמ' ט-י) לחזק דבר זה בשביל שיהיה ציבור ועם, שרק כך יתכן להמליך הקב"ה עלינו. גם בקשר לימי-הדין ידוע שהכלל מובטח, וראוי לאדם לכלול עצמו בציבור, וכדברי הזוה"ק על דברי השונמית: "בתוך עמי אנכי יושבת", ואכמ"ל.

ו. הקדמת ההתרה מיוכ"פ לערב ר"ה

שני שלבים יש במנהג התרת נדרים:

1. בזמן הגאונים והראשונים נהגו "כל-נדריו" בכניסת יוכ"פ.
 2. בזמן האחרונים נהגו להוסיף לכך גם התרת-נדרים בערב-ר"ה.
- לבאר הטעם שנהגו להקדים ההתרה לער"ה, נראה ע"פ דבר דומה שנמצא בהלכה: "קי"ל שעבירות שבין-אדם-לחבירו אין יוכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו". הטור והשו"ע הביאו בסימן תר"ו, שיתן כל אדם אל לבו בערב יוכ"פ לפייס כל מי שפשע כנגדו.
- והנה בפשטות צ"ע להבין דין זה, שהרי ר"ה הוא יום דין, וא"כ מסתבר שאדם צריך לחזור בתשובה לפניו, ולא לחכות ליוכ"פ (שהוא כבר חתימת הדין, וגם אולי רק לבינוניים)?
- אלא שכידוע אמנם ר"ה הוא יום דין, ואין אומרים בו הלל כי ספרי חיים וספרי מתים פתוחים, אבל למעשה רוב הנהגת היום הינה של יו"ט ושמחה, מתוך הדגשת המלכת-ה' (מלכויות), ואין בו סליחות וידידים⁸⁰.
- אולי בזה מובן מדוע הראשונים לא ראו צורך דחוף גם לפני ר"ה בהכנה אליו כיום-דין (התרת-נדרים, בקשת מחילה מחבירו. אמנם אמרינן "סליחות", אבל יתכן שמצד לפני-יוכ"פ), ורק בדורות יותר מאוחרים שירדה חולשה לעולם⁸¹, כבר קשה לנו לעמוד ברמה כזאת של התנהגות לפני ר"ה (התעלמות מיום הדין), ולכן התחילו לנהוג התרת-נדרים מוקדמת, והמליצו על בקשת מחילה מחבירו לפני ר"ה⁸².

80. אמנם אין הדבר כ"כ פשוט, שהרי ר"ה חלק מעשרת ימי תשובה, ומשמע בכמה ראשונים שיש בו אמירת "סליחות". יש גם מנהג "תשליך", ותקיעת שופר שטעמה לפי הרמב"ם "עורו ישנים משנתכם", ואכמ"ל.

81. תלינו זאת כאפשרות בירידת הדורות, ואולי יש דרכים נוספות לבאר.

82. כתב כך החיי-אדם (קלח,ה) והקיצוץ"ע (קכח,יד). במ"ב לא מובא. וע"ע במקראי-קודש (הררי) על יוכ"פ, פרק ב' הערה ז', בשם הגר"א נבנצל שליט"א, וכן בספר שיחותיו לר"ה עמ' קמ"ב.

ז. תשובות הגר"ח קנייבסקי שליט"א

1. האם אפשר להתיר לכמה ביחד (שיעמדו כמה ויאמרו הנוסח המקובל בפני שלושה)?
2. מה שהמתירין אומרים "הכל מחול וכי" - ראוי לומר ג' פעמים כל הנוסח של המתירין, או סגי בזה שאמרינם "מותרים, שרויים, מחולים"?
3. אלו הדיוטות כשרין להתרת-נדרים זו? אולי עדיף בפני ת"ח?
4. לגבי אלו נדרים אפשר לסמוך על ההתרה?

1. עי' יו"ד רכ"ח ס"ב ברמ"א
2. נוהגין לומר כל הנוסח
3. עי' יו"ד רכ"ח ס"א
4. לכתחילה אין סומכין ע"ז.

עיקרי ההתרה .여덟

בנוסח "התרת-נדרים" של ערב ר"ה נעשות שתי פעולות:

1. התרת-הנדרים

ע"פ התרת ג' אנשים, ואפ' הדיוטות (נוהגים להקל אפ' בכאלו שאינם יודעים כלל הלכות נדרים ופתחים), שמתירים ע"פ חרטת האדם על נדריהם. אין צורך לפרט נדריהם כי אינו זוכרם. בהתרה זו מתכוון להתיר סוגי נדרים שונים (כמפורט בנוסח), בדרגות שונות (כגון מנהג טוב ג' פעמים) ואפ' אם כבר עבר על נדרו מועילה לו ההתרה. חשוב מאד (מעכב בהתרה!) להתחרט באמת בליבו מעיקרא על זה שנדר.

2. מודעה

מודיע שכל נדר שידור בטל. מועיל רק אם אינו זוכר את המודעה בשעת הנדר. הואיל ומודעה זו יכולה לגרום לאנשים להקל ראשם בנדרים, ובנוסף יש שיטות ראשונים רבות בהלכה זו, א"א לסמוך לכתחילה על מודעה זו, אלא רק:

א. בשעת צורך גדול

ב. כשלא נדר ממש, כגון קבלת מצוה בלב או מנהג טוב ג' פעמים

ג. כסניף לקולא להיתר אחר.

"צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין מה שהוא אומר, ולא כמו שחושבין עמי-הארצות שהוא איזה תחינה"
(חיי-אדם, קלח, ח)

...והיה מעורר, שיזהר כל אדם בדבר המצוי פעמים רבות, שמכין מטבע לתתו לעני או לגבאי מסוים המסבב ליטול צדקה, ולבסוף לא עבר אותו אדם על פניו, דקרב הדבר להכשל בעון נדרים ח"ו, ולכן יזהר לגמור בלבו שאינו מכין לזכות לו עד שיגיע לידו ממש. ואירע פעם שעבר עני על פניו ולא נטל מידו, וחיפש רבנו אחריו ליתן לו את המטבע, וכששאלוהו הרי מעשים בכל יום הם כנ"ל ומה יום מיומיום, השיב כי בדעתו מוחלט תמיד שלא יהיה לצדקה אלא כשיגיע ליד העני כנ"ל, אולם הפעם כבר הגיש המטבע ליד העני ממש אלא שהלז (שהיה סגי נהור ל"ע) לא הרגיש בכך, ונסתפק אם גם זה נכלל בהחלטתו הנ"ל, ולכן חיפש אחריו. והיה משנן ומוזהיר רבות בענין זה לתלמידיו ובאי ביתו בענין הזהירות בנדרים בכלל, ובפרט בכל הנהגה טובה שנוהג ג"פ-או אפילו שנהג רק פעם אחת אלא שדעתו היתה לנהוג כן לעולם- בלא שיפרש שהוא בלי נדר (וסיפרה אחת מבנותיו, שבהגיעה לי"א שנים ויום א', שמאז הוי נדרה נדר, קראה אביה- רבנו, ולימדה עיקרי הלכות תרו"מ ונדרים, והאריך לבאר לה במתק שפתיו עד כמה עליה להזהר בדיבורה מכאן ואילך).

ואמר פעם לשואל, שאפילו כששאלו חברו אם מסכים הוא לקחתו ברכבו כשנוסע למקום פלוני ומשיבו הן, וכן כל כה"ג, ידקדק להחליט בלבו שאין זה בתורת נדר או קבלה ובוזה ינצל ממכשול חמור זה. וכן זירז לחתנים שיזהרו בכל עניני תהלוכות הבית הן בדיני או"ה והן בדיני מעשר כספים וכל כיו"ב להתנות בפירוש שיהי' בלי נדר. וכללו של דבר שיהיה דבר זה מוחלט ומוסכם בלבו של אדם באופן קבוע שאין רצונו לקבל שום ענין ומנהג או דיבור והחלטה בתורת נדר. ואף שמעיקר הדין היתה דעת רבנו, שלענין זה מהני מסירת המודעא בעת התרת נדרים בערב ר"ה, וכמבואר במנחת שלמה סי' צ"א אות כ', וגם אמר שכשהיסב פעם עם הגר"א קוטלר ז"ל (במסיבת קבלת פניו של הגאון הנ"ל מטעם ועד הישיבות) אמר לפניו דבר זה וקלסיה, אעפ"כ הורה שראוי ונכון להחמיר שיהיה הדבר קבוע בלבו כל השנה כולה כנ"ל, וזוהי הדרך הישרה שיבור לו האדם.

(הליכות-שלמה, פסקי מרן הגרשז"א זצ"ל על עניני תפילה, עמ' פד-ה)

זכר-חנוך

גזירה שוה בין עבדים לנשים

ידוע שיש גזירה-שוה "לה" "לה" בין עבדים לנשים, ולכן עבדים חייבים במצוות כנשים.

תוס' (ב"ק פח., וזבחים קג.) הקשו, מדוע לגבי עדות בעינן פסוק לפסול עבדים, ולא סגי בג"ש מנשים שגם פסולות לעדות?

1. תוס' בב"ק תרץ, שהג"ש בין עבדים לנשים נתנה להחמיר על העבדים, שמבלעדיה עבדים היו פטורים לגמרי ממצוות ובאה הג"ש לחיבם במצוות שנשים חיבות, אבל ללמוד פסול לעדות (שעקרונית עבד היה צריך להיות כשר) א"א בגזירה-שוה זו.

2. בזבחים תרץ תוס', וז"ל: "וי"ל דגבי מצוות הוא דילפינן מהדדי בג"ש דלה לה, אבל גבי עדות לא שייך למילף, דאין תלוי בנאמנות, שהרי משה ואהרן לא מעידין לא משום דלא מהימני, הלכך היכא דגלי גלי".

הנה כל לומד דבריהם מסכים עם מש"כ האהל-משה (שם בזבחים) ש"דבריהם לא נתבארו כל צרכן", וצ"ב בתרתי:

א. בריש דבריהם נראה שכתבו חילוק בין מצוות לשאר דברים¹, וא"כ למה בעינן להמשך ביאור?

ב. לא ברור מש"כ לגבי עדות, שפסול נשים הוא מגזיה"כ ולא בגלל חוסר נאמנות (והוכיחו מזה שפסול קרוב הוא מגזיה"כ²), ולכא' אדרבה: אם פסול נשים מגזיה"כ יותר מסתבר ללמוד מהם על עבדים מאשר אם פסולים בגלל חוסר נאמנות, שאז יתכן שיש אצלן בעיה מסוימת³ (שאינה קימת בעבדים) ולא נילף לעבדים⁴!!

ועיין בספר חידושי-בתרא על זבחים שם מש"כ לבאר פשט בתוס', ועדין צ"ב.

1. כמש"כ תוס' ר"פ (בב"ק שם) שהג"ש נתנה רק לענין מצוות ולא למילתא אחרית (והינו, שעדות אינה מצוה אלא יש רק איסור להימנע ממנה, "אם לא יגיד ונשא עונו").

וע' ברמב"ם ריש הלכות עדות שכתב מצוה להעיד, וע"ש ברדב"ז, ומ"מ גם לשיטתו נראה שעיקר ענין עדות הינו דין ולא מצוה).

2. כל', שמוזה שחזינן פסול עדות שהוא מגזיה"כ, יתכן שגם פסולים אחרים לעדות הינם מגזיה"כ, ודוק.

3. ע' לקמן במכתב, וע"ע בחינוך (מצוות לז, קכב) ובמהר"ל (נצח-ישראל עמ' ר"ח, ועוד).

4. כדעת הרמב"ם (ע"ז, יבב), שבדבר ששייך מסבא רק אצל אשה לא ילפינן לעבד.

תשובת הרב:

בס"ד, כ"ד טבת ה' תשנ"ו לבה"ע

לכבוד...

א' באמת דברי התוס' זבחים ק"ג א' אינן מובנים לפום ריהטא, וישר כח שהעירני לזה, דהרי מה ענין נאמנות לכאן. ובל"נ עוד אעיין בזה. ואם יעלה בידי משהו אכתוב לו בל"נ.
ב' הקובץ הערות (יא,ג) ציין לא רק את דברי התוס' בזבחים הנ"ל אלא גם את התוס' ב"ק פ"ח א', ועל כרחיך דאין כוונתו להתירוץ של התוס' בזבחים, אלא כוונתו לציין את הקושיא שהתוס' ציין בזבחים וציין בב"ק.

וביאר כוונתו הוא, דלפי מה שביאר שם בדעת הרמב"ם דהגז"ש לה לה מאשה זהו דוקא על דברים ששייכים אצל אשה ומ"מ נפטרה מהם מדין אשה, ולא על דברים שאינם שייכים אצלה כלל, כגון הקפת הראש וכיו"ב, – לפי"ז הרי יש לתרץ עיקר קושיית התוס' ב–ב' המקומות הנ"ל, וזהו משום די"ל דהא דאין אשה יכולה להעיד אין זה סתם גזיה"כ באשה, אלא זהו דין שנובע מחמת עצם המציאות של אשה ויש לפרש בזה בשני אופנים. א', דאולי זהו משום שנשים דעתן קלות, ב', או מצד דאין זה עניעות שתלך להעיד וכמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה. וכן מבואר בגמ' שבועות דף ל', עיי"ש. ומ"מ לפי"ז הוי זה מחמת המציאות של אשה, ולכן בעבד אין זה שייך, ולא שייך קיום גז"ש לה לה מאשה.

ובענין זה עי' עוד בחידושי רעק"א יור"ד סימן רס"ז ס"א גבי מצות מילה דאין שייך לפטור עבד מגז"ש לה לה מאשה כיון דאצל אשה זהו חסרון במציאות.

ובעיקר תי' התוס' בב"ק שם דגז"ש לה לה אתא להחמיר ולא להקל, הרי יש להקשות עוד מהגמ' חגיגה ד' א' שפטרין עבד ממצות ראיית פנים ביו"ט מגז"ש לה לה מאשה. אכן כבר תירצו על זה בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חו"מ סימן י"א, ועי' עוד בתוס' הרא"ש⁵ בב"ק שם וכן במשנה למלך פ"י מהלכות מלכים ה"ז, ואבמ"ל⁶.

ביקרא דאורייתא

חנוך העניך קרלנשטיין

5. כנראה כוונתו לתוס' ר"פ שם, שהוא הראשון שתמה מזה על תירוץ התוס', ולכן תרץ תרוץ אחר, עי' לעיל 1.

6. קושיה זו שאל הגר"ח קרלנשטיין זצ"ל בצעירותו את הגאון בעל הקהילות-יעקב זצ"ל, ונדפס מכתב התשובה בספר צוהר "אהל חנוך" (תמוז תשס"א) עמ' תרפג.

שם כתב לישב, שאמנם ילפינן מהג"ש להחמיר על עבדים ולא להקל, אבל להחמיר כחיוב נשים, ואם חזינן שאשה פטורה מראיה א"כ גם עבד פטור.

ברכת הנהנין- אם יצא אינו מוציא

שנינו בר"ה (כט.): "תני אהבה בריה דרבי זירא, כל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא, חוץ מברכת הלחם והיין שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא".

בברכת-המצוות אמרינן שכל ישראל ערבין זל"ז⁷, ולכן אם אחד לא יצא גם חבירו נחשב כאילו לא יצא עדיין ומחויב בדבר⁸, אבל בברכות הנהנין- "אינן חובה אלא שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה, ובזו אין כאן עריבות שאינו חובה על האדם, לא ליתנהי ולא ליבריך" (רש"י).

לכא' צ"ע מסברא:

מאי שנא ברכת-הנהנין מברכת-המצוות של מעקה, מזוזה וכו', שגם אינו מחויב להכנס למצב של חיוב, אלא שאם נכנס למצב של ארבע כנפות חייב בציצית, ואמרינן בזה עריבות, ולכא' גם בברכת-הנהנין כך: אינו חייב לאכול⁹ אבל כשרוצה עכשיו לאכול- חייב לברך, ומה איכפת לן בזה ש"לא ליתנהי ולא ליבריך"!! וכע"ז גם בברכת-המצוות של נשים במ"ע-שהז"ג, גם אמרינן בזה עריבות (שו"ע, תקפטו) למרות שאינה חיבת!

ויל"ע עוד כיו"ב¹⁰. ועיין במנחת-שלמה (ח"ב, מהדורת תשנ"ט עמ' ריח, מהדורת תש"ס עמ' קע) שהתלבט בהגדרות בזה.

יש אפשרות לבאר פשט ברש"י, שיעקר החילוק אינו בזה שרשות, אלא בגלל הבנה בגדר ברכות-הנהנין רק כאיסור ליהנות מעוה"ז בלי ברכה, ולא כחיוב ברכה. עיין לקמן במכתב, וכע"ז גם בספר הליכות-יצחק (לגר"י בורדיאנסקי שליט"א) ברכות סימן יג.

אלא שלא ברורה הגדרה זו, ויותר נראה להיפך, שיש חיוב ברכה שהוא גורר גם איסור הנאה בלי ברכה, עיין ב"עמק-ברכה" המצוין במכתב, ובמנחת-שלמה (ח"א, עמ' קלב-ג, וח"ב עמ' רנב במהדורת תשנ"ט ועמ' רג במהדורת תש"ס), וצ"ע.

7. וכולם כגוף אחד (ריטב"א). המקור לערבות הוא מהפסוק "והנגלות לנו ולבנינו עד עולם וכו', שנתחייבו להיות אחראים גם על מעשי אחרים.

8. ר"ן

9. כנראה הכוונה, שאמנם אדם מוכרח לאכול בשביל לחיות, אלא שסוף-סוף אכילה מסוימת של עכשיו אינה חובה, וצ"ב.

10. בברהמ"ז גם יתכן שיש דין עריבות (עיין אנצ'-תלמודית, ח"ד, עמ' תק"ז-ח), שסו"ס עכשיו אחר אכילתו חייב לברך.

תשובת הרב:

בס"ד כ"ה תשרי ה' תשנ"ו

לכבוד...

בישוב קושייתך צ"ל דאיכא חילוק בין מצוות ציצית, מעקה וכדו' דהתם כאשר צריך לעשות ציצית (לאחר שרוצה ללבוש בגד ד' כנפות) וכאשר קנה בית וכבר נתחייב במעקה הרי עתה מחוייב הוא ומחוייב הוא במצוות "קום ועשה", ומשא"כ גבי ברכות הנהנין דאינה "מצוה" בקום ועשה, אלא הוי רק דין "איסור" שלא להינות מן העולם בלא ברכה (עי' ספר "עמק ברכה" בדין ברכת הנהנין, ואכמ"ל), ולכן לא חשיב "מחוייב בדבר", אלא רק "אסור בדבר", ולענין דין ערבות נאמר דבעינן שיהי' "מחוייב בדבר", ודו"ק.

בברכת התורה

וביקרא דאורייתא

חנוך העניך קרלנשטיין

הקפדה על מלעיל ומלרע בקריאת-שמע

העירני חבר ששמע אותי בק"ש על מילה שקראתי במלעיל במקום במלרע. בדקתי בעצמי וראיתי אצלי מילים נוספות שצריכות תיקון. "מיגו דזכי לנפשיה – זכי נמי לאחריני", וראוי לכל אחד שיבדוק היטב בכל המילים האם מטעים כראוי. יש להעיר, שיש חובה גמורה לכתחילה לדקדק באותיות של ק"ש, וי"א שבנידון דידן גם מעכב בדיעבד בגלל שינוי המשמעות: ו' ההיפוך ולשון עתיד (הבטחה, ציווי וכו'), ולא ו' החיבור ולשון עבר. המילים המודגשות בקו – הטעות שכיחה בהן. אלו פעלים שקריאתן מלרע, ובחלקן שינוי בהטעמת מלעיל ומלרע משנה משמעותן מעבר לעתיד.

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך:

והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך:

ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך...

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם:

ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך:

ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת:

השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם:

וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יכולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ה' נתן לכם:

ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם:

ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך...

ויאמר ה' אל משה לאמר:

דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת:

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתרו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם:

למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם...

בשנת תשמ"ו נדפס קונטרס גדול ומקיף לזיכרון בענין זה, בשם "הטעמת המילים הקדושות כהלכתן וכמשפטן" (הרב הופמן שליט"א). ניתן להשיגו בספריה של מוסד הרב קוק. שם דן גם

בשאלה האם מעכב בדיעבד, ועיין ב"הליכות-שלמה" לגרשז"א זצ"ל (פרק י"ב, הערה לה) שס"ל שאינו מעכב. ועכ"פ לכתחילה ודאי כלול בצורך לדקדק באותיותיה.
הרוצה להחכים בידיעת "כללי הדקדוק וטעמי המקרא הנצרכים לקריאה נכונה, למתפלל ולקורא בתורה" מומלץ גם הספר "אם-למקרא השלם" של הרב ניסן שרוני שליט"א.

לאורו נלך

ספורים מחייו של הרב יצחק מאיר האיתן זצ"ל*

יראת-שמים

מספרים חברים:

חבורה של בחורים באה באותה תקופה לשיבת "מרכז-הרב". הרב האיתן זצ"ל בלט בתוכם בקישור שלו לעולם המוסר - מתוך מה שקלט מתורתו של הרב אליהו לאפיאן זצ"ל, המשגיח בכפר חסידים.

פעם אמר שבישיבה בכפר חסידים כשהיתה נשמעת המילה 'אלול' בצורה שהמשגיח היה אומר אותה, היה עובר רעד באיברים וצמרמורת, מתוך התרגשות מיום הדין.

הרב האיתן זצ"ל זכר הרבה תורות מוסריות והיה מעורר אותנו בנעימות ובהתרגשות.

היינו בחורים צעירים, ישבנו בספסל מאחוריו. מידי פעם, מתוך שאלה שנשאלה, התפתחה בינינו שיחה בענייני לימוד, ואז היה ר' מאיר אומר דברי חיזוק בלימוד ובתפילה בהתלהבות ובחום. הדברים היו מעניינים מאד, נעימים ונכנסים ללב.

פעמים רבות סיפר בהתלהבות על הסבא הרב משולם ראטה זצ"ל, על הידענות והשקדנות שלו. פעם הביא לנו את החוברת: 'לעמלים בתורה' מהסבא, העוסקת בהדרכות לסדר הלימוד בישיבה. נבהלנו מההיקף העצום שלה, כיצד הסבא ראה את הלימוד של בחור בישיבה.

היה בחור רציני, שקדן והשקיע מאמצים רבים בלימודו, היה מקושר מאד לראש הישיבה, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל.

בתום תפילת שחרית בישיבת מרכז הרב, היה מנהג קבוע במשך שנים רבות, שר' מאיר האיתן היה מלמד הלכות על פי ספר משנה ברורה. ראש הישיבה הדגול, הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, היה מקשיב יחד עם כל בני הישיבה. היה בלימוד של הרב מאיר סגנון מיוחד של יראת שמים וחרדת דקדוקי מצוות. במשך שנים

* בעז"ה יצא ספר על הרב זצ"ל, לאחר שנסיים את איסוף החומר, הניסוח והעריכה. נשמח לקבל סיפורים ועובדות.

רבות של הקשבה נחרטה בזיכרון של כולנו גישתו המיוחדת להלכה, הלימוד על מנת לשמור לעשות ולקיים את ההלכה על כל פרטיה ודקדוקיה.

ברבנות- הוראת הלכה

מספרים תושבים בישוב:

מידי פעם פנינו אל הרב זצ"ל בשאלות בעניינים שונים, תמיד ענה בחיוך ובמאור פנים, אם היה צד להתיר ולהקל השתדל למצוא אותו, ולא החמיר כשלא היה צורך בכך. ובמיוחד – תמיד היה פנוי לענות הן בטלפון והן פנים אל פנים, גם כשהיה בביתו וכשהיה בבית הכנסת, מעולם לא דחה אף אדם, ולא הגביל אותו בזמן. כשסבר שיש בנו עצבות יתרה וחששנות יתרה בעניינים הלכתיים שונים, הדריך שלא להילחץ, והסביר עד כמה הלחץ גורם נזקים וצריך להימנע ממנו.

בישיבה בקרית-שמואל

מספר תלמידו:

את אביך הרב מאיר זצ"ל הכרתי לפני שנים רבות בלמדי בישיבה הגבוהה בקרית שמואל, שם לימד במשך שנה אחת. מיד בבואו לימד ניגון על הפסוק "לב טהור ברא לי א-לוקים ורוח נכון חדש בקרבי", וניגון זה זכור לי מאז. באותה שנה היינו מבקרים בביתו, כמדומני מידי שבוע, והיה מלמד הרבה פעמים מתוך הספר "אם הבנים שמחה" שלא היה מוכר לנו, והוא שהפגיש אותנו אתו. כמו כן היה דורש בהתלהבות באולם הישיבה פעם בשבוע דרשה מוסרית בעניין פרשת השבוע. זכור לי מאז, שהיה עומד בתפילה כעבדא קמיה מאריה. וזכורני שאבי ז"ל, שהיה תושב קריית שמואל, היה מעיר לי להסתכל וללמוד ממנו – איך הוא כורע ופוסע בסוף התפילה, לפי שהנהגתו בדקדוק ההלכה.

ענוה

ספרה אשתו של הרב מאלון- מורה : כשהוכתר בעלה לרבנות בישוב, פנה אליה ואמר: תראי איך הרב האיתן מכתיר אותי בשמחה אמיתית, על אף שכל הכתרה נוספת של רב נוגסת בסמכויותיו " איזה יהודי צדיק הוא ".

ואמנם, בשעת ההכתרה היא קראה לילדיה ולימדה אותם, איך אפשר לראות ולחוש שמחה אמיתית, שאין בה אפילו שמץ של קנאה.

תיאור דומה שמענו מאנשי קדומים. כאשר שוחח עם בני הישוב בשנים הראשונות למגוריו במקום, היה טוען ואומר : "אחד הדברים שהישוב הזה עוד לא עשה, עוד לא בחרו רב". כשענו לו: הרי אתה גר פה , היה עונה: "זה לא רב לישוב, ישוב צריך רב לבד".

והנה תושבים שחזו בהכתרת רב לקדומים, דבר שודאי פגע בסמכויותיו של אבא, תארו איך כיבד את המאורע וכיבד את הרב, ללא כל נגיעה אישית. רבים זוכרים איך פתח בריקוד עם הרב שילה על הבמה, ומשך אחריו את הקהל.

שלא לצער יהודי

כשבנו הפועלים את בית הקבע בקדומים התקינו בחדרי השירותים חרסינה. על פי ההסכם היה עליהם לשים חרסינה חומה בשירותים ובחדר הכביסה הצמוד אליו. יום אחד כשביקרנו בדירה בבנייתה, נוכחנו שהרצפים טעו ושמו חרסינה חומה בשירותים וירוקה בחדר הכביסה. הדבר צרם מאוד לעיני המשפחה. קראנו לקבלן והראנו לו את הטעות. הוא הבין ומיד קרא לעובדים וביקש מהם שיפרקו את מה שעשו ויבנו מחדש.

כשאבא שמע זאת, הזדעזע ואמר: "חס וחלילה, אנשים עובדים וטורחים וגמרו את החדר ועתה נקלקל להם ? לא ולא!"

ומה נעשה? אמרנו, והרי אין זה מתאים.

"כל זמן שזה לא עבירה – אפשר להתעלם, נחשוב שכך היה צריך להיות", ענה. ובאמת , לא הרסנו את העבודה, התרגלנו לשני צבעים, וכבר לא הפריע הדבר.

לגרום שמחה לכל יהודי

אבא זצ"ל נסע ל"שבת ארץ ישראל" בגבעת המורה, בשבת דרש בבית הכנסת בשבחה של א"י ועורר אנשים לאהבתה.

בדרך חזרה שרו משירי מוצאי-שבת ואבא לא הצטרף לשירה. שאל אותו חברו-מדוע אינך שר? אינני יכול, ענה אבא בקול צרוד. מפני מה הצטרדת? – שאל חברו

ואבא זצ"ל השיב בפשטות: במשפחה בה התארחתי הייתה סבתא זקנה. כשהתחלתי לשיר זמירות, היא נזכרה כנראה בעברה והחלה לשמוח ולמחוא כפיים. אז שרתי לה כל השבת.

כך נותנים צדקה

מספר אחד מהמשפחה:

בהיותו חולה מאוד וכל פסיעה קשה עליו, נסענו לרופא בת"א. בדרך מהמונית לבית הרופא ישב עני וקיבץ נדבות, הוצאתי שקל, שמתי בידו והלכתי הלאה.

אבא זצ"ל מיד עצר אותי ושאל: כך נותנים צדקה?

חזר אל העני, חיך אליו ושאל לשלומו. העני חיך בחזרה. אבא הוציא שקל, שם בידו, לחץ אותה ואמר: "תהיה בריא". העני פרץ בצרור ברכות, שמח, חיך ואמר לאבא: "תודה, תהיה בריא", והם נפרדו כשני חברים טובים.

כשהתרחקנו, אמר לי אבא זצ"ל: כך נותנים צדקה.

הקשר לכל יהודי- החיור

בכל עת שהיה רואה שיש בבית הכנסת אדם שאינו מוכר, היה ניגש אליו בחיור רחב, מושיט לו את ידו החמימה לשלום והיה שואלו לזהותו. נתן לאורח הרגשה של אדם רצוי ואהוב, שהגיע למקום מוכר.

כותב ידיד המשפחה:

ברצוני לבוא בכתובים עם כמה תיבות ניחומים. לא זכיתי להכיר מקרוב את אביכם המנוח זצ"ל, אבל באותם פעמים יחידות שנפגשנו – חשתי כי אני נקשר אליו בעבותות אהבה.

דומני כי תחושה זו משותפת לכל אלו שבאו איתו במגע, בין רב למעט. מהו בעצם סוד הקסם האישי ששבה את לב הכל? דומה כי מעל כל ההסברים קיימת תשובה פשוטה אחת: החיוך!

בחובות הלבבות מופיע התיאור של הפרוש – שאבלו בליבו וצהלתו בפניו. החיוך הכן והאמיתי שקרע צוהר לעולם פנימי שכולו נהרה אצילית, חיוך שהביא לידי ביטוי את כל אהבת האדם – באשר הוא אדם, חיוך שהזכיר את דברי חז"ל: "טוב המלבין שיניים לחברו יותר ממשקו חלב, שנאמר: ולבן שיניים מחלב" (כתובות קיא').

אבל בחיוך זה טמונה גם משמעות נוספת, אסור לאבל שבלב שיאפיל על הצהלה שבפנים, בכל המצבים רעים כטובים תמיד תמיד הפציע החיוך המאיר, החיוך שהמשיך לחייך גם כשכבר לא היה גוף שיחייך, חיוך שממשיך גם עתה לחייך מהיותו במהותו כולו רוחניות.

חיוך שהשאיר צוואה לכל המשפחה, צוואה פוקדת ותובעת: המשיכו לחייך !!